

CELJSKO-AVSTRIJSKA VOJNA OD LETA 1438 DO 1443 ALI VOJNA
ZA LJUBLJANO IN ISTRO

(Odlomek iz rokopisa I. knjige: Državnostni kneževini Celjanov in Goriških ter podeželski
punti)

VLADO HABJAN

Majhen uvod v opis celjsko-avstrijske vojne je potreben že zaradi habsburške hiše leopoldinske vrste. Vojvoda Ernest Železni je potem, ko so mu Švicarji ubili očeta Leopolda II., »vladal« deželam jugovzhodno od Alp, torej tudi na širšem Slovenskem. Ernest je bil dvakrat poročen s »Slavankama«, drugič s kneginjo Cimburško-Mazovsko (Piašt). Ob Ernestovi smrti (1424) je bil njegov starejši sin Friderik šele deset let star. Zato je imel stric Friderik IV. Tirolski nad njim varuštvo do 1435. Prvorojenca Friderika V. (šele kot cesar je bil III.) so z dopolnjenim dvajsetim letom hkrati z mlajšim bratom Albrehtom VI. razglasili za polnoletnega. Prišlo je do »delilne« pogodbe. Albreht VI. je imel *le tisto oblast, ki mu jo je podelil starejši brat*. S tem se je Albreht čutil oškodovanega. Prikrajšani je zato kmalu prišel s Friderikom v spor. *Albreht VI. je dobil zaveznike v Celjanih*. To se ni zgodilo naključno: en vzrok za to je bila še *ne obvladana širša Slovenija*. Friderik se je naselil v svojem glavnem mestu Gradcu. Iz Gradca je želel predvsem obvladati Štajersko, Koroško, Kranjsko in Istro, saj je bil po delilni pogodbi »šef« navedenih dežel. »Šef« je bil zelo pogojno, kajti tu sta bili tudi posesti *dveh neodvisnih državnostnih kneževin*: Goriških in Celjanov, če o drugih delno odvisnih gospodstvih sploh ne govorimo.

***

Za obvladovanje širše Slovenije se je vojvoda Friderik Avstrijski opiral na del senjsko-modruških Frankopanov, zlasti na Štefana II. (ustanovitelj ozaljske veje, ki je umrl 1480.) V strahu proti Celjskim je Avstrijec postavil Štefana II. za kranjskega deželnega glavarja. Kar zabavno: Frankopan sili na Kranjsko, Celjski pa brišejo »rimsko« mejo proti Slovincem (Slavoniji) in podkolpski Hrvaški. Štefan II. je bil od 1433 do 1437 ban Hrvatske in Dalmacije. Tačas je bil v hudih sporih s Celjani, povsem neomejenimi gospodarji Gornje Slavonije, od Samobora do Štrigove. Del Frankopanov jim je bil še vedno zelo sovražna. Tako je Štefan obljubil Habsburžanom za boj proti Celjanom pomoč 1000 obožencev. Seveda le obljubil. Saj — po Klaiću — vsi Frankopani »ob koncu Sigismundove vlade še niso zmogli banderija s petsto vojaki...«

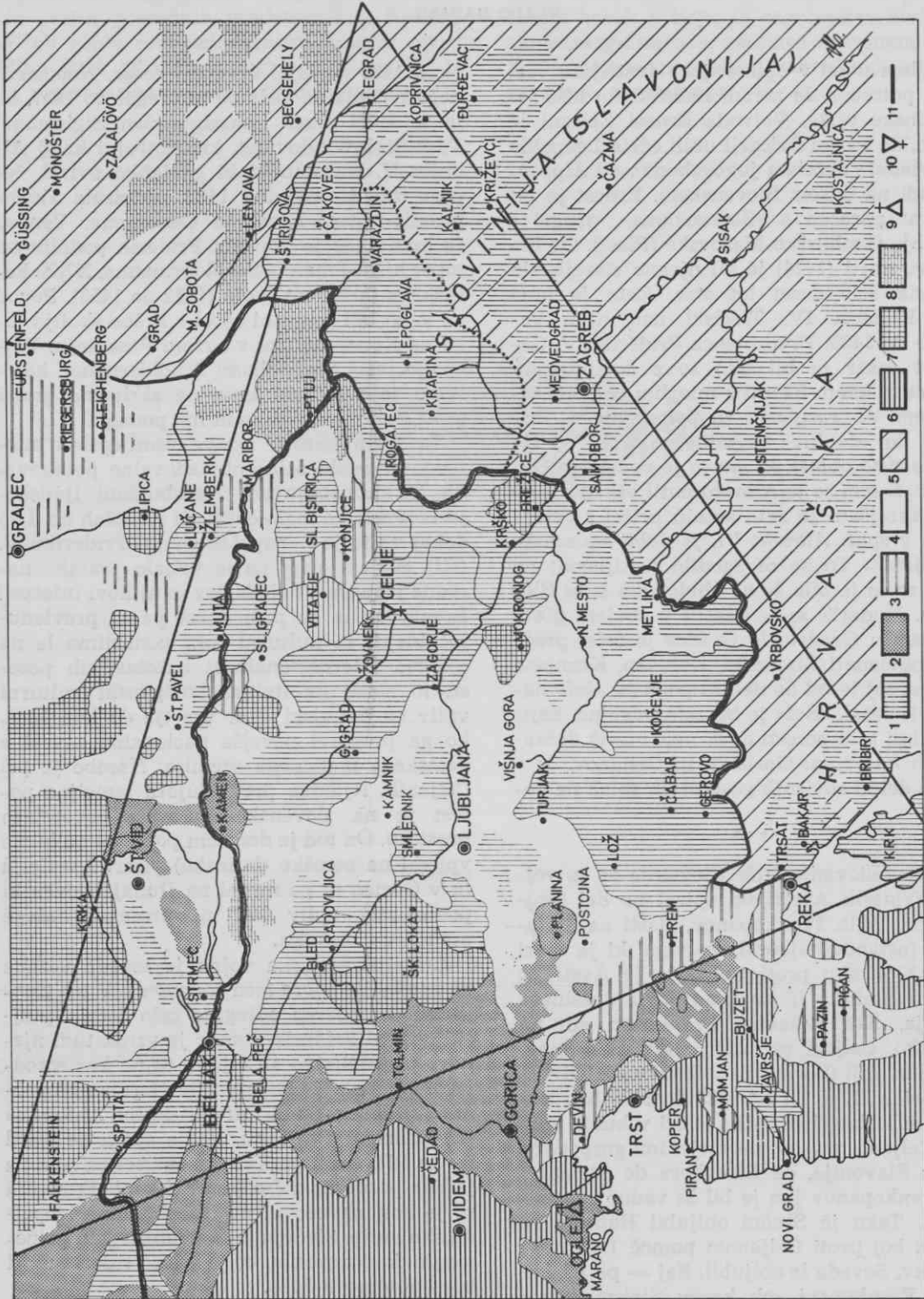
Leto 1439 je zelo važno za nadaljnji razvoj na širšem Slovenskem. Vojvoda Friderik je

okoli 1439 postajal »rimski« cesar. Neposrednega napada na Celjane ni tvegala do 1437, ko je še živel cesar Luksemburžan Sigismund. Tudi Sigismundov zet, kratkotrajni kralj Albreht V. Habsburški bi ga lahko oviral, čeprav sta 1. majnika 1438 podpisala »kompromis« proti knežjima Celjanoma. Vendar že pred 1439 je vojvoda Friderik podpisoval zoper njiju Johanna Scholdermanna, XXX. koroškega (krškega) škofa (1432 do 1453). Povod za to so bili posestni spori s krško škofijo tako na Koroškem kot v širšem Posavinju. Vojsko je začel škof Johann Scholdermann, kateremu je avstrijski knez na skrivoma poslal proti Celjanom vojsko in mu pomagal...¹

Za vsem tem se skriva zemljepisno interesno in meddeželno obvladovalno povezovanje. To kaže, da so tudi Habsburžani ljudskojezikovno zelo malo čutili ali pa sploh ne. Lep dokaz za to je v »napol Slovanu« Frideriku V. (III). Slej ko prej pa je veljalo pravilo: narodna pripadnost vladarjev so njihovi interesi! Brez pomena za prihodnost pa ni prevladujoč idejni in kulturni tok: pomislimo le na splošno internacionalnost habsburških posesti in zlasti na italijansko-španski kulturni vpliv na dunajski dvor vse tja do leta 1848, ko ga preplavi novejša nacionalna zavest z nemškega matičnega ozemlja. Narobe je pri Celjanih. Njihova prevladujoča temeljna posest je na slovensko-kajkavsko govorečem prostoru. Od tod je domačin potencialno lahko vplival na nemško (latinsko) pisarno v Celju in v Gorici, ni pa mogel na Dunaj. Slovenski potencialni vpliv pač ni presegal našega matičnega ozemlja.

Avstrijsko-celjska vojna je seveda vezana na zgodnejše spore med rodovoma. V teh trenjih se avstrijstvu odteguje celo zadnji ptujski gospod Friderik, čemur je vzrok tudi njegovo prijateljstvo s Celjani, če ne kar sorodstvo?... Leta 1433 je »stric Herman-Mogočnik« (pridevek po listini patriarha Antonizsa II.) pomagal Ptujčanu, da je sploh še dobil fevde od Salzburga. Ptujčanova sestra Ana pa je bila poročena z Jurijem Schaunbergom. Ta se je bolj navezoval na Habsburžane leopoldinske vrste. Slednje je Schaunbergom pripomoglo do dedovanja, ko je svak Friderik umrl brez potomcev 1438.

Izumrtje Ptujskih je ogrozilo celjsko pot v Štrigovo pa vse Medžimurje in dalje na Ogrsko, kjer se je naglo uveljavil Urh ali Orlik-Konfederativni (pridevek zaradi številnih knežjih konfederacij). S štrigovskega

Poskus približne posestno-politične razmejitve na širšem Slovenskem, Gornji Slavoniji (Slavoniji) in Hrvaški med leti 1420 in 1456 oziroma do miru v Požarnici (Pusarniz) 1460 (po vojni za celjsko dediščino)

Legenda:

1. Državnostne posesti celjskih knezov od 1379 oziroma 1420 do 1457 (vključno s cerkvenimi »večnimi« fevdi in državnostno enklavo Završje—Piemonte v Istri). Trikot nakazuje temeljno posestvo zasidranost med točkami: Falkenstein—Legrad—Krk—Falkenstein. — 2. Državnostne posesti Goriških do miru v Požarnici 1460. — 3. Wallisejsko-devinske posesti. — 4. Habsburžani sredi XV. stoletja. — 5. Slovinija (Slovanija), Hrvaška in Ogrska. — 6. Benetke. 7. Cerkevne posesti: salzburške briksenske, bamberške, krške, freisinske. — 8. Trst in njegovo ozemlje + posesti pujskih (s salzburškimi »večnimi« fevdi) in zelo groba orientacija posesti Banffijev z Lendave. — 9. Trajni sedež oglejskega patriarha. — 10. Sedež oglejskega burškimi »večnimi« fevdi) in zelo groba orientacija posesti Banffijev z Lendave. — 9. Trajni sedež oglejskega patriarha. — 10. Sedež oglejskega burškimi »večnimi« fevdi) in zelo groba orientacija posesti Banffijev z Lendave.

mostišča se leta 1440 ne veže s sovražnim Štefanom Banffijem, temveč s Pavlom Banffijem iz Lendave. Ta Banffi je bil pomemben posestnik v Prekmurju, v vsej zalski županiji in zahodni Ogrski. Ključna točka na tej smeri je gospostvo Ptuj. Po letu 1438 je to gospostvo nekaj časa brez pravega gospodarja, a ščitili so ga Celjani (posebno v vojni proti ogrskim Hunyadijem v letih 1441 do 1446).

Dolgotrajno tesno sodelovanje gospodov Ptujskih z gospodi Walseejsko-Devinskimi in obojih s Celjani zahteva še eno stransko pot. Hugon VI. (zadnji) Devinski je bil od leta 1373 poročen z Ano Walsee. Najmogočnejši Walseečan (Ens) Reinpreht II. (1364—1422) je bil trikrat poročen. V tretje je šel 1406 v zakon s Katarino, eno izmed hčera Hugona Devinskega. Zato lahko govorimo o Walseejsko-Devinskih.

***

Doin, Duin, Dovin, Dvin itd. so imena, ki označujejo devinske gospode. Uveljavili so se predvsem na devinski skali. Do leta 1362 so bili vazali oglejskih patriarhov in Goričanov. Po letu 1362 so samo *na pol* vazali habsburški; upirajo se jim ob pomoči drugih velikih podomačenih fevdalcev. In tako so do izumrtja domala neodvisni, tudi v celinskih posestih in fevdih, kot sta bila na primer Slovenj Gradec in Maribor.

Tudi devinski gospodje pobijajo teorije, da nismo imeli podomačenih fevdalcev. Najprej — malce nezanesljiv — vendar zanimiv podatek. Gre za naravno oblikovano stožčasto skalo pod devinskim gradom, ki ji pravijo tudi »kip devinske nune«. Po ljudskem pripovedovanju naj bi to bila s pajčolanom prekrita grajska Elizabeta Devinska, sestra Hugona Devinskega, kdo ve kdaj razglašena kot najlepša v vsej deželi. Legenda ob »kipu« nad morjem je spletla prav bogata dopolnila. Zde se čudno v sorodu z našo narodno pesmijo:

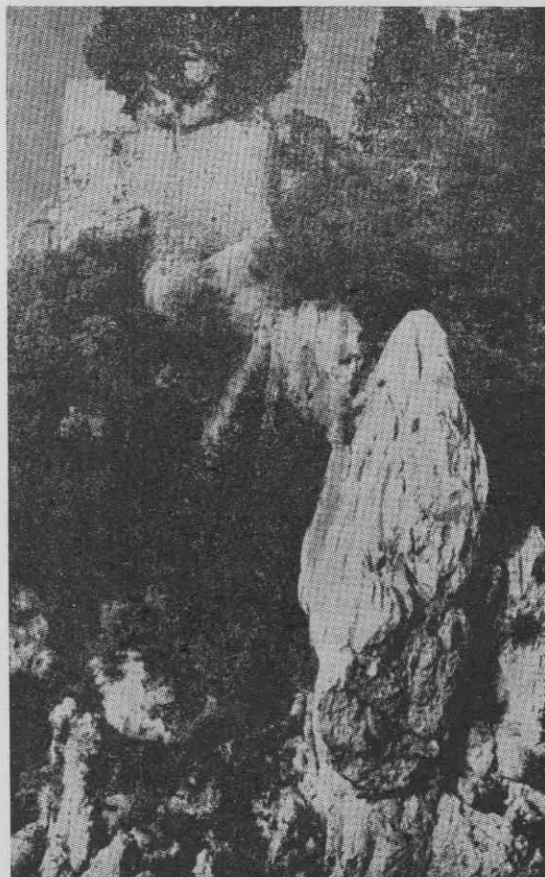
Lepa Vida je pri morju stala
tam na produ si plenice prala...

Legenda nazorno pripoveduje, kako so se devinski gospodje v skalnati »Lepi Vidi« (ne glede na tuje vplive v pesmi) povsem vrasli v slovansko preteklost. Dodajmo podatek, ki ga je laže preveriti. Pred XVI. stoletjem se je na željo teh graščakov ustalilo nekaj slovenskih podložnikov ob grajskem zidu. Nastalo je prvotno naselje Devin. Pridružil se je še bolj južni vasi Štivan, ki je bila do XVI. stoletja mali »emporij« goriških knezov. Tako sta Štivan in Devin skupaj s podomačenimi fevdalci zakoličila ogelni mejnik na slovenskem narodnostnem jugozahodu. Poroka Ka-

tarine, ene izmed hčera Hugona VI. (zadnjega) Devinskega z Reinprehtom II. Walseejskim je napravila Walseejske (Ens) za nekake na pol domače plemiče. Posestveno — čeprav razdrobljeno — so segali od Češkega gozda do Reke v Kvarneru. Gospodarske posebnosti širše Slovenije pa tudi »prepihna« lega in vse drugo jih dela za vedno hujše separatiste. Tiha zaslomba pri sorodnikih Ptujskih, Celjanih in Luksemburžanih povzroči spopad med Habsburžani in Walseejsko-Devinskimi že v letih od 1411 do 1417.

Paolo Santonino nam 1487 za nazaj poroča o tej vojni in o gradu s tremi zaporednimi vhodi in petogelnim stolpom v Konjicah. »Po lepoti prekaša vse druge gradove v pokrajini Savniji...; postavljen je na nezavzetno točko in zelo utrjen... Neki avstrijski vojvoda (Ernest Železni, op. V. H.) ga je svoj čas z močno vojsko polni dve leti oblegal, vendar branilcev ni mogel z ničemer pregovoriti ne premagati...«²

Sovražnosti od 1411 do 1417 med Walseeji in Habsburžani tudi celjske fevdalne posesti Slovenske Bistrice ne puščajo ob strani: saj jo je ogrožal vojvoda Ernest. Walseeji so bili celjski sorodniki in štajerski področni zavez-

»Kip devinske nune« pod razvalino devinskega gradu. Pečina naj bi bila po ljudskem pripovedovanju iz XIV. stoletja

niki. Važni so zlasti zato, ker so imeli v trajnem fevdu Pazinsko grofijo v Istri. Dve dovolj pomembni enklavi pa tudi v beneški Istri. Prva je Momjan pri Bujah, druga pa Završje (Piemonte). Završje ob reki Mirni so Walseejsko-Devinski v desetletjih po teh sovražnostih prepustili Celjanom.³

Walseejsko-Devinski so državnostno neodvisni gospodje v pristaniškem mestu Reki in v več drugih krajih Kvarnera. Prav tako v območju jadransko-kraškega Devina... Iz trdnjavskih Konjic se uveljavljajo kot trajni fevdniki posesti Slovenj Gradec in zlasti Maribora.

***

Nastanek Maribora sega v X. stoletje, ko je rimsko-nemški cesar Oton I. ukazal utrjevati državo zlasti proti Ogom. Poleg grofij na vzhodni meji so na pomembnih točkah zrasli utrjeni gradovi, med drugimi tudi na Krčevinskem hribu, novejša Piramida. V listinah je utrdba prvič omenjena leta 1164 pod imenom »castrum Marchburg«, grad v Marki. Rast selišča, ki se je razvilo v mesto Maribor, so za Selško-Breškimi pospešili koroški Španhajmi.

Že leta 1243 je naveden mestni sodnik, a 1257 se izrecno navaja »civitas«. Pod gradom je torej nastalo mesto in prevzelo ime utrdbe na griču March-Maribor. Grad so do leta 1378 upravljali gospodje Mariborski. Ko je rod izumrl, je grad prevzel kranjski plemič Viljem Ostrovhrar. Leta 1386 ga je dobil v fevd Hugon VI. Devinski. Za njim je posest prevzel v fevd zet Reinpreht II. Walseejsko-Devinski. Rod novih gospodarjev je utrdbo obnovil v protihabsburško in se pri tem hudo zadolžil. Po izumrtju 1466 in po cesarjevi zakupniški politiki je utrdba 1469 prešla v upravo plemičev Graben iz Gradca. Za Walseejci gradu ni menda nihče več popravljaj. Zapisnik neke komisije iz leta 1611 poroča: »Grad je pust in gol in leze na kup. Glavni zidovi in oboki so tako na široko razpokani, da jih je treba podreti do tal, če naj se postavi nov zid. Vhod in vrata so brez ključavnic, peči in okna so razbita. Zidovje je ceniti največ na 25 tisoč goldinarjev. Tudi pristava je docela pusta; razklano zidovje je kvečjemu 300 goldinarjev vredno.

Walseejci so kajpada veliko *manj* zasidrani v širši Sloveniji kot Žovneško-Celjski ali Goričani. Ne glede na to je vendar bilo treba pokazati nanje. Bolje se vidi, koliko so bili ustaljeni fevdalci mnogostransko in tudi družbeno razvojno povezani z deželo. Za večjo osamosvojitve pa so seveda Walseejci izrabljali *nasprotja* med češkimi Luksemburžani in avstrijskimi Habsburžani.

***

Nasprotja med avstrijsko in češko hišo so bila še posebno živa za vlade Sigismunda. Sigismundov starejši brat Vaclav je leta 1395 podelil Ortenburžanom (Radovljiškim) deželno-knežjo pravico do krvnega sodstva na vseh njihovih posestvih, kar 1420 v celoti dedujejo Celjani. S pravico do krvnega sodstva je Sigismund 1434 ustregel tudi Devinsko-Walseejskim. A ti so, kot že rečeno, od 1411 do 1417 in naprej ob podpori Luksemburžanov uhajali habsburški vojvodski nadoblasti na Srednjem in Slovenskem Štajerskem. Sovražnosti so se odvijale zlasti okoli konjiškega gradu, torej na poti proti morju in Istri.

Brž ko so Walseejsko-Devinski prišli da posesti na širšem Slovenskem (Devin, Kras, Pazinska knežija z Završjem-Piemontom ob Mirni), se kaže pri njih želja, da se po celjskem vzgledu povzpnejo med prave kneze. Dokaz za to je zlasti njihova nova cerkvena politika. V srednjem veku nisi vladar-knez, če nisi zaščitnik vrsti far, samostanov in če le mogoče tudi škofij, ali celo patriarhije, kakor so bili celjski knezi prehodno Ogleju in Zagrebu.

***

V Avstriji so imeli Walseejsko-Devinski spore s salzburško nadškofijo, ki je bila habsburška varovanka. Še bolj zanimiv je primer s pičansko škofijo v Istri. Reinpreht II. si v primerjavi s predniki ni lastil samo far na posestih na Primorskem, temveč je hotel vplivati tudi na škofijski sedež (od 524) v Pičanu — Novem Ptuju. Pičan je bil v (pazinski) knežiji, ki jo ima v trajnem fevdu. Na 12. februarja 1417 je imenoval Štajerca brata Pavla, avguštinskega meniha z Reke (mesto je last Devinsko-Walseejskih) za škofa v Pičanu. Pavel je bil »detto Styrius«. (Iz tega moremo ugibati, če ni morda govoril slovensko?) Izbor je, kot kaže, naletel na ugovor pri papeškem stolu. Leta 1418 je sedel brat Pavel še vedno kot episcopus electus doma v reškem samostanu. Vendar v letih 1423-26 je Pavel generalni vikar patriarha Ludvika II. (Tecka), ki je imel zlasti do 1431 svoj emigrantski sedež v Celju. A v Pičanu stoluje Gregor Korošec (Gregorius de Carintia), ki je hkrati Teckov namestnik za širšo Slovenijo. Gregor Korošec je »1425 postavil elegantno gotsko kapelo v Gračišču« med Pičanom in Pazinom. Umrl je pri celjskih varovancih v samostanu Bistra pri Vrhniki. Tu je imel — patriarhov namestnik — poleg Gornjega gradu nekak pomožen sedež, kadar ni bil v Pičanu.

Leta 1430 ali 1436 pa se zdi, da se je brat Pavel vendarle polastil škofije v Pičanu kakor tudi podružnic v samostanu Bistri pri Vrhniki in pri benediktincih v Gornjem gradu.

Škofijski dogodek iz leta 1417 se ne more samo naključno ujemati s tem, da Celjan in Ortenburžan postavita 1412 sorodnika Ludvika Tecka za oglejskega patriarha. Vseh šest istrskih škofij spada pod Oglej, po letu 1420 pa pravzaprav pod Celje. Saj tu stoluje pregnani Teck. Od tod Walseejcem vzorec, ko postavljajo svojega človeka za škofa v Pičanu.

Krog je jasen: Celjan Herman Mogočni je v letih 1411-1432 očitno delal na tem, da pride do večjih posesti na Primorskem in v Istri. K dokazom, ki so že bili zapisani, bomo navedli še pogodbo Hermanovega vnuka Urha ali Orlika-Konfederativnega v dvostranski oporoki s Habsburžani. Od njih si je izgovoril v primeru, da prej izumrjejo kot Celjani, (kar se seveda ni zgodilo) Postojno in Pazinsko knežijo. Od Walseejsko-Devinskih pa še posebej Reko.

Poblisk naprej je bil potreben, če hočemo imeti boljši pregled nad Walseejsko-Habsburškimi sovražnostmi od 1411. do 1417. leta. Upor Walseejskih je privedel do kompromisa 1417 in večanja walseejske moči. Z letom 1434 so bili z luksenburško pomočjo izvzeti od habsburške deželno knežje oblasti. Ponosno se hitro zatem med drugim naslavljajo »Gospodje Devina in Krasa (della Carsia)«. Ustanove tudi svoje deželne urade. Poroki obeh otrok iz zakona s Katarino Devinsko sta izrazito proti Habsburški. Sin Rainprechta VI. se je oženil s Katarino Rosemberg (1418-55), hčerjo Henrika. Katarina je bila iz rodu južnočeških Rožemberških, spet mnogostransko povezanih z Urhom-Konfederativnim Celjskim.⁴

Takšno odtegotvanje Walseejsko-Devinskih je docela ogrozilo habsburško naprezanje po letu 1335 na širšem Slovenskem. Saj so Walseejsko-Devinski sorodstveno vezani na Ptujске, Goričane in še posebno na Žovneško-Celjske. K starejšim sorodstvom sodi novejšje. Katarina Devinska (vdova Walsee) je imela tudi hčer Barbaro, po Doblingerju je dobila to ime iz hvaležnosti do celjske Barbare. Mlada Devinka je 1428 šla v zakon z Orlikom, bratrancom in vazalom Nikolajem Frankopanom. Doto 9000 zlatnikov ji je 15. septembra 1438 vpisal na posesti Basan in Ribnik na Hrvaškem. Ob tej poroki in ob dejstvu, da Frankopani vrnejo Celjanom kvarnerske posesti leta 1435, je že vidna nova zveza Orlika z delom frankopanskih bratrancev, saj delno postanejo njihovi vazali. Sovražen ostane v glavnem le Štefan s svojo tako imenovano ozaljsko vejo. Sovraštvo ni toliko zvezano na stari spor kot na »kranjski zalogaj«. Dišal je tako Ozalčanu kot Orliku-Konfederativnemu.

***

Proti Frideriku Habsburžanu so šli vsi državnostni fevdalci na širšem Slovenskem in Istri. Avstrijec res ni smel več čakati, kakor hitro je umrl Sigismund. Pogajanja v letu 1438 ne prinesejo soglasja. Tako je krški škof Johann Scholderman moral po kostanj v žerjavico.

Prvi del dolgotrajne celjsko avstrijske vojne je prinašal Celjanom številne nove posesti, zlasti v Posavinju in na Dolenjskem. Istrani in Postojnčani, ki so spadali pod Avstrijca, so morali nad Lož, na celjski poti v Istro! Ložani so jih zapodili v beg. Velik del so jih polovili in pobili. Ko je vojska Avstrijca spet prodrla proti Ložu, ga je zasedla in požgala, a je utrpela veliko škodo. Enega izmed poveljnikov, Krištofa Smledniškega je potolkel neki (loški) čevljar. Edino osvojitve pa mora Avstrijec kmalu vrniti.

Med vojno je prišel v celjsko službo »neki Čeh« Jan Vitovec. Ta je iz Krapine udaril proti Mokronogu in premagal (škofa) Krčana in Avstrijca, kjer se je v Vitovčevem odredu izkazal neki Bosanec.

Dogodki v Slavoniji in na Ogrskem se značilno ujemajo, saj je v letih 1441 do 1446 divjala tudi prava celjsko-ogrska vojna. Celjski vazal Jošt Fürteneg je napadel trdnjavo Ozalj pod Kolpo. Pripadala je tačasnemu kranjskemu deželnemu glavarju Štefanu Frankopan-Ozaljskemu. V tistem boju za Kranjsko je Avstrijec dovolj spretno podtaknil Savinječanom frankopansko zavoro. Po zapisu iz 8. februarja 1439 se Frankopan maščuje. Štefanove ... »sile so sovražno napadle celjskim knezom pripadajoče mesto in grad Zagreb in njim podrejene vasi in pristave, od koder so odvlekli meščane, kmete, živino in cele črede ...«⁵

Celjani so 1425 oblegali bamberški Beljak in Wolfsparg v Labotski dolini. Zaradi vmešavanja Habsburžanov ju niso mogli zavzeti. Dobil pa so velike posestne zamenjave v dolini Drave med Pohorjem in Kobanskim. Torej kamen k želji obvladati Dravo od Legrada do Dravograda in Ortenburga pri Špitalu. V V Labotski dolini tli že star spor Celjanov s šentpavelskim samostanom. Prerekli so se za davne pravice za izumrlimi sorodniki Vovberžani in grofi (Peccah) Pfannbergi. Šlo je za Guštanj — Ravne na Koroškem, Falo itd. pa tudi zaradi plemičev Rabensteinerjev. (Kraj Rabštajn je ročno odstran avstrijsko-slovenske meje in je v drugi polovici XIX. stoletja še povsem slovenski). Grof Herman Celjski je leta 1399 razsodil proti samostanu.

Ob ponovnem sporu je bilo ukazano, da »v trgu (Šentpavlu) opatovi ljudje ne smejo nositi kopij, pa tudi Rabensteiner ne. Samo opatov oskrbnik s svojimi hlapci jih sme po starih običajih nositi v trgu — z izjemo teh pa nihče, naj bo kdorkoli. Iz tega smemo pre-

vidno domnevati, da so bili tržani upravičeni nositi in imeti orožje...» Tako dovoljenje pravic tržanom bržčas ni bilo pogodu Celjanom. V gornjem delu Labotske doline so prodali do 1436 važno prehodiščno posest oziroma trdnjavo Valdenstein. Grad je obvladoval prehod iz Labotske doline čez prelaz Viere Töre na Srednje Štajersko.

Po drugih kupninah, perspektivnih dedovalnih pogodbah in konkretnih zavojevanjih vidimo, da so opuščali postojanke v povsem nemškem govornem ozemlju in se osredotočili na zaokroževanje svoje državnosti južno od porečja Drave. Prostrano posest grad Muto, mitnico in trg je z letom 1425 pridobil že veliki grof Herman. Sočasno vemo po Fresacherju, da je Celjan 1425 oblegel bamberški Beljak in Wolfsperg. S tem in še s čem je prisilil dva zaporedna bamberška škofa, da sta obupana predajala, (čeprav ne prodala) vse posesti na Štajerskem, Koroškem in tista pod goriškimi grofi.

Državnostno zaokroževanje kneževine se pod Urhom nadaljuje. Seveda se na tem višjem nivoju spušča tudi v velike poteze *knežje konfederativnih zvez* v Podonavju, Balkanu in celo Gornji Italiji.

Naglašali smo že, da delujejo Habsburžani s salzburško in bamberško cerkveno dopolnitvijo. Celjani pa nasprotno z drobečo se oglejsko cerkveno ureditvijo. V zvezi z benediktinskim samostanom v Šentpavlu v Labotski dolini na vzhodnem Koroškem je važen še tale citat:

»Kasnejši cesar Friderik III. (1440—1493) se je prepiral s celjskimi grofi na Štajerskem. Johann (I. Poschenbenter, opat 1432—1446, op. V. H.) je bil najbrže prisilno na strani deželnega kneza. S tem si je nakopal sovraštvo grofov Friderika in Urha Celjskega. Po viru: De fundatione opata Hieronymasa so prišle njune čete 31. majnika 1439 v Labotsko dolino, ki so trg (Šentpavel), farno cerkev Šent-erharda in posesti v okolici zažgale.«

Premoč celjskih vojaških sil je očitna. Čez dobro leto po opisanem dogodku je prišlo v Hainburgu do premirja od 23. avgusta 1440 do 1. aprila 1442 (Po Celjski kroniki in drugih virih vemo, da okoli 1440 vzplamti tudi celjsko-ogrska vojna, v kateri je »celjski knez« 1. marca 1441 pri Samoboru pod Gorjanci povsem potolkel Ogre.).

Šentpavelski menihi pa kljub temu niso dolgo uživali obljubljenega premirja. Že 1442 so odredi celjskih grofov še enkrat pridrli, da so oplenili in v drugič zažgali trg na dan 3. oktobra tega leta.⁶

Trg Šentpavel je v letih 1440-50 premogel slabih petdeset, šestdeset hišnih posestnikov. Po dvakratnem uničenju si je razmeroma naglo opomogel. Opati in menihi so izvirali iz južne Nemčije; iz Hirsaua na Wüttemberškem

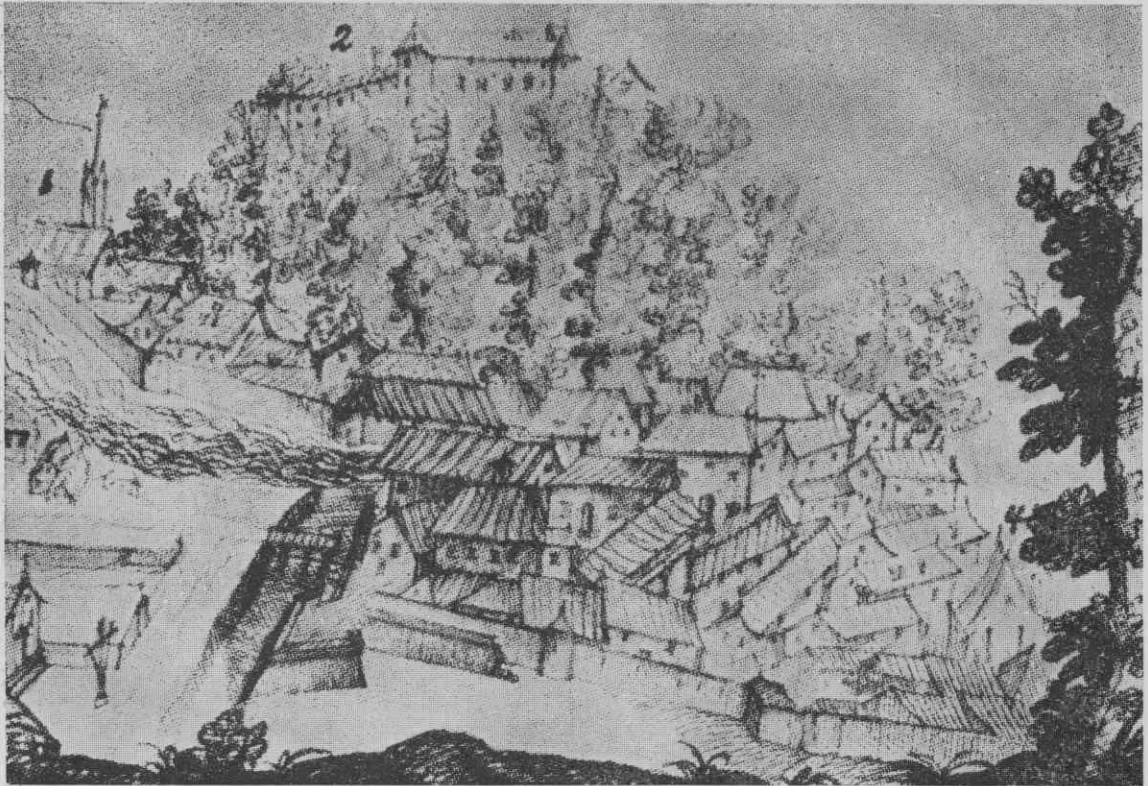
in posebno iz Švabske. Iz svoje domovine so pridno priseljevali obrtnike, uradnike itd. Navzlic temu je po takratnih virih še veliko slovenskih imen pri tržanih kot v krajevnih oznakah. Nič pa tu ne zveemo o celjskih pravicah do trga. Bržčas so jim pripadale kot dedičem za izumrlimi sorodniki po ženski plati za grofi Pfannbergi (Prvotno so se pisali »Bekah«, »Peccah« in »Peggau«). Izvirali so še s karantanskega obdobja). Tudi Pfanbergi so si kot advokati lastili velike pravice do Šentpavla.⁷

Kakor so stvari Celjanom dobro kazale, niso Avstrijcu. V širšem Podonavju se od začetka avstrijsko-celjske vojne splete vrsta neugodnih okoliščin za Friderika. Predvsem je tu rojstvo Ladislava Posmrtnika 22. februarja 1440. Rojstvo je načelo vprašanje okoli posesti, ki so mu pripadale v Dolnji in Gornji Avstriji, Ogrski in Češki. Novi momenti so Frideriku Habsburžanu in obema Celjanoma narekovali predah.

»... Premirje je veljalo od že omenjenega 24. junija 1441 do Mihaelovega. A na deželnem zboru v St. Pöltenu je bilo podaljšano od 1. novembra do aprila naslednjega leta 1442«. V torek po Mihaelovem 1442 je škof iz Krke (začetnik vojne), Johann Scholdermann, izročil grofu Frideriku II. Celjskemu *grad Rogatec*, potem druge gradove v grofiji Celje, tako: *Pilštanj*, *Podčetrtek*, *Bizeljsko in Mokronog* kot *vojno odškodnino*. Kljub premirju je Celjan preganjal vazale Auerja, Steinerja in Lambergerja, ki so se zatekli k vojvodu (Frideriku).⁸

Bogata vojna odškodnina priča o zmagovalcu v tej vojni. Postojanke domala v »Pragozdu« so knezi že tako imeli v trajnih fevdih. Ti trajni fevdi so tudi bili glavni kamen spotike s škofom v Krki, sufraganom Salzburga. Prenos plena pa moti drugo poročilo: v letih »... 1441—1445 je prepustil škof (krški) svoja tri (manjša) spodnještajerska gospostva deželnemu knezu (Frideriku). Delno je to storil zaradi vojne proti celjskim grofom, delno zaradi vdorov z Ogrske...«⁹.

Poznavalec zgodovine že ve, da je večina obravnavanih trajnih fevdov del nekdanjih Heminih — državnostnih — posesti med Dravo in Savo, ki jih deduje škofija Krka. To se pravi, da so po letu 1442 vse ključne postojanke širšega Posavinja v rokah knezov. Tako so trajni fevdi od cerkvene gosposke sčasoma povsod prešli v posvetne roke. Iz politike dajanja posesti v zakup je zelo razvidno bistvo sporov. Kažejo se v zavezništvu Salzburg-Krka s Habsburžani zoper Oglej. Oglej je bil za patriarha Tecka (umrl 1439) povsem vezan na Celje. Uspešno povezovanje posavinskega zaledja s kajkavskim Zagorjem je kneza spodbudilo še za Ljubljano, avstrijski *tujek* med velikima celjskima posestvoma

Ljubljana od zahodne strani, kakor jo je Pieroni upodobil okoli 1650, torej 200 let po celjskem obleganju

Radovljico in Kočevjem (z Gerovim), dalje pa Trsat in Krk (v lasti samo pol otoka).

Ljubljano so Avstrijci po Celjskem obleganju Beljaka leta 1425 ukazali še bolj utrditi. Še posebno so jo utrdili 1448, že po obravnani vojni. Zakaj, bo kmalu jasno; zanesljivo tega niso delali proti Bošnjakom, ki do 1469 niso bili nevarni. Zoper Friderika V. (III) je tudi mlajši na pol »Slovan« vojvoda Albreht VI. A šentpavelsko premirje je poteklo 1. aprila 1442. Albreht VI. Habsburžan in Celjan sta hitro po omenjenem premoru, torej že *aprila ali maja zbrala* »...precej veliko vojsko in prodirala proti Kranjski. V tej deželi sta se bojevala za mesto Ljubljana. Dolgo sta jo oblegala in napadala s topovi in samokresnimi puškami in sta hotela mesto prisiliti k predaji. Ker pa jima naklep ni uspel, sta se odpravila spet nazaj po deželi...«¹⁰

Kar neverjetno: ravno Ljubljana je bila pretrd oreh za dokončno oblikovanje srednjeveške knežje državnosti na slovensko-kajkavskem in le delno nemškem jezikovnem prostoru južno in vzhodno od Alp. Ob habsburško zvesti Ljubljanici nas prešine spoznanje: osrednji in najbolj revni del Kranjske ni nikoli premogel deželno državnostnih fevdalcev. Zato barjanska Kranjska ni nikoli dala nobenih antirimskonemških cepilcev. Te so vedno dajala bogatejša obrobja. Prepričali se bo-

mo in če začnemo pri Španhajmih, Vovberžanih, Walseejsko-Devinskih Celjanih, Goriških tja do Baumkircherja. Celo pri Erazmu Tattenbachu (rodbina se je skozi več stoletij zelo podomačila) in goriškemu grofu Thurn-Walsassina 1670 ni drugače. Pa tudi pri ljudskih uporih je v bistvu isto, doma so na bogatejših obrobjih. Puntarska središča pri starejših in mlajših podeželskih puntih so domala bila zunaj poljedelsko revne Kranjske. Zlasti v njenem središču, na Ljubljanskem barju z obrobji, res ni bogastva.

In dogodki leta 1442? Po sredi je bilo več okoliščin od obrambne učinkovitosti Ljubljančanov do napadalne neuspešnosti Celjana in Albrehta, da sta na kresni večer ob dnevu sv. Janeza Krstnika (24. junija) preusmerila operacije proti Novemu mestu, potem ko sta uničila stolp v poznejšem Tivoliju. Stolp je bil last poveljnika ljubljanske obrambe po imenu Jurija Apfaltrerja. Ta kranjski plemič (doma severozahodno od Litije) je čez čas postal mogočni dvorni upravnik (predsednik vlade) pri Celjanih.

(Potopisec Santonino le nekaj desetletij pozneje poroča (1487) o vnukinji ali nečakinji Jurija Apfaltrerja (hči Volfganga), ko govori o lepi Amaliji, poročeni z gradnikom na Majšperku, Hermanom Horneggom (Holle-negg). Gradnik je »s svojimi hlapci prepeval

nekaj pesmi v svoji materinščini«. Santonino tu ni dovolj jasen: gre za slovenščino ali nemščino? Vendar je mogoče iz konteksta domnevati, da ima v mislih slovenščino. Še posebno, ker je Amalija, rojena Apfaltrer, »enako dobro govorila nemško kakor slovensko.« Italijan Santonino ni znal nobenega od teh dveh jezikov. Svoje ugotovitve je lahko preverjal le po zagotovilih prisotnih in razlikah ob križno dvojezičnem govorjenju.¹¹

Okoli Ljubljane so se vojskovali od *aprila ali maja do 24. junija*. Cel mesec oblegan jasn govori, da ni samo Herman Mogočni z vojaškimi posegi skušal povezati svojih ozemelj južno od Alp, temveč sta to počela naslednika Friderik in Orlik še v večji meri.

Čas je bil ugoden, ker je bil Friderik Habsburčan »odšel iz Gradca v gornje kraje, kjer navadno kronajo (nemške) kralje...« Voljeni so namreč bili v Frankfurtu ob Mainu, kronani pa v Aachenu. Ob taki priložnosti, ki je pomenila daljšo odsotnost, bi bilo tako za Albrehta, kakor za Celjana bolj logično, da bi napadla »prestolni« Gradec, zlasti, če bi bil Albrehtov vpliv močnejši. Ker ni bil, so šli nad Ljubljano in Novo mesto, zadnji resni oviri za *celjsko oblast* od Drave do Istre. Sovražnosti bi se lahko imenovale: celjsko vojskovanje za Ljubljano in za Avstrijčeve dele Istre, Kranjske in Koroške. Prinesla je že omenjene zaokrožitve v Posavju z »večnimi« fevdi od škofije Krka v »Urvaldu« in Mokronoga na Dolenjskem, čeprav Novega mesta Albreht VI. in Celjan nista mogla zavzeti. Potem ko je bil Avstrijec že kronan za kralja, je zveste Ljubljance svojevrstno nagradil. Dodelil jim je pravico, da so uporabljali rdeč vosek pri pečatenju in izdajanju meščanskih pisem. Slično formalno »priznanje« so za privrženost Avstrijcu dobili tudi Novomeščani.

Neuspeha okoli Ljubljane in Novega mesta sta nekatere zgodovinarje navdahnila, da so zmanjševali težo nekaterih drugih celjskih uspehov, predvsem pa prezrli slovensko sredotežni pomen teh akcij. Hkrati so taki obnavljalci povečevali pomen zaveznika Albrehta VI. Da je bil delež tega Habsburžana obrobno, nam bo pokazal že sam nadaljni razvoj dogodkov. Trdovratno naprežanje Celjanov za Ljubljano je prisotno še naprej, neposredno že v tem, da slabe ljubljansko obrambo. Saj kmalu naredo vodjo za svojega »mogočnega dvornega upravnika«. Misel na Ljubljano je očitna v programskih pogodbah za Istro, Postojna in Vipavo. Prisotna je v enklavnih »vaseh in srenjah« Komen (in Štjak na Krasu). Kmalu pa tudi v novo pridobljeni državnostni enklavi Završje (Piemonte) ob Mirni v Istri. Na Kras je bila najlažja pot skozi ljubljansko vrata. Do posesti v Kvarneru je bila tudi najpreprostejša pot skozi Ljubljano na Lož in čez Čabar na Trsat, Vinodol in Krk.

Preden zaključimo sodbo o vojni Celjanov proti Habsburžanom, ki jo bijejo predvsem za Ljubljano in Istro, pogledjmo še na Koroško. Posebno s tem, kar se je dogajalo v boju s šentpavelskim samostanom in še čem se je rojevala pozno srednjeveška celjska »nacionalnost«. Kakor povsod v tem času, je to v bistvu zaokroževalna vojna. Ustvarjala je občutek pripadnosti določeni oblasti, ki skozi stoletja prerašča v deželo, narod — državo. Dokaz je celjski kronist, Habsburžani so, ne glede, za katero med seboj sprto stran gre, zanj Avstrijci! Narobe so celjske sile, celjske, naše, domače! Pojem: Nemčija, na Nemškem, mu je širši in blizu ideje o vesoljnem »rimskem« cesarstvu, kjer so tudi nenemška Belgija, Češka, ostaline v Italiji itd.

Celjani kot Avstrijci so v letu 1442—1443 zasledovali mnogostrane uresničitve. Zato je prišlo 16. avgusta 1443 v Dunajskem Novem mestu do premirja s Friderikom III. in *medsebojne dedovalne pogodbe*. Dan za tem sta vojvoda Albreht in Sigismund, kneza iz Avstrije, skupaj z »rimskim kraljem« Friderikom priznala pokneženemu grofu Frideriku, Urhu Celjskemu in potomcem naslov: *državni knez*.

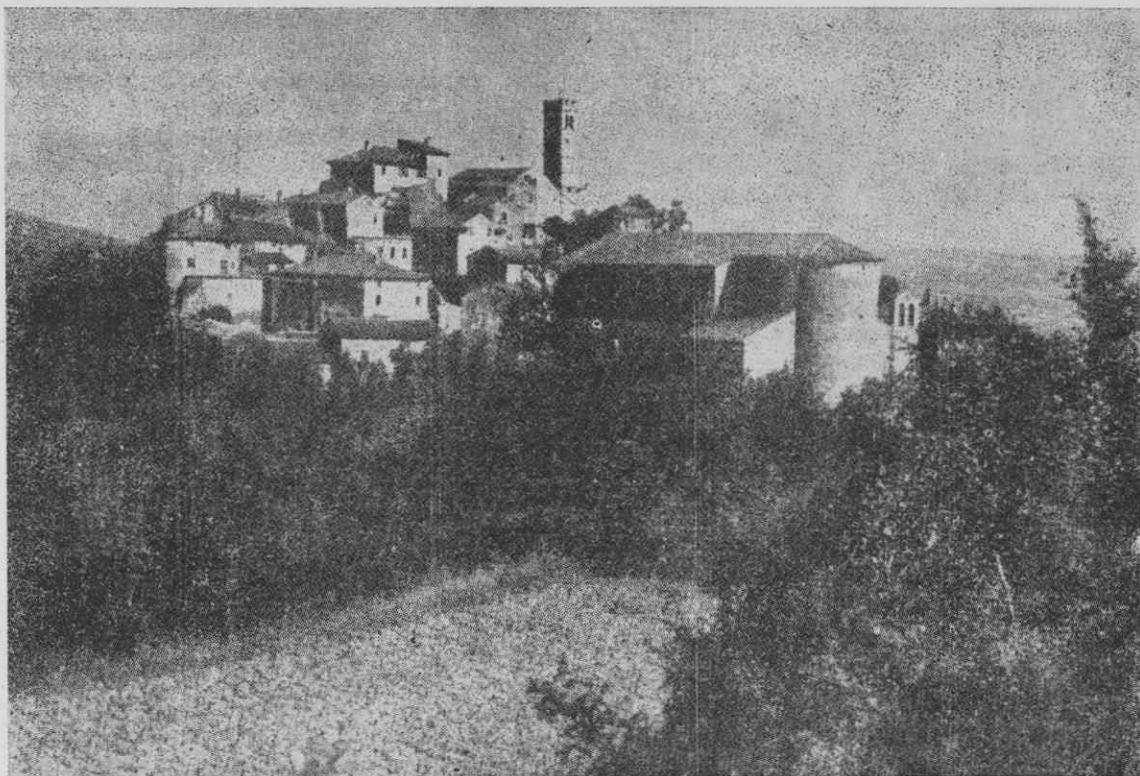
Z naslovom *državni knez* je postala kneževina Celjanov enakovredna Avstriji, Češki, Bavarski, Švici, Firencam, itd. Še bolj jasno: postajala je *zgodovinska dežela*. (Torej: državnostna izoblikovanost, ki jo pozneje tako pogrešamo! Retrospektivno se le lahko vprašamo, ali nam Celjska in Goriška državnost 1848- pa tudi 1918 in 1945 res ne bi nič koristili, če bi ju znali prav pojasniti mejnim komisijam...?)

Poseben dodatek k državnemu kneštvu je »večna zveza« 21. septembra 1443 v Gradcu, kar je dejansko *konfederacija*! Konfederacija dobršnega dela *širše Slovenije z Avstrijo!*...

Dedovalna pogodba med Avstrijci in Celjani je pomenila cel političen *zaokroževalni* program. V primeru, da bi prej izumrli Habsburžani, bi Celjani dopolnili svoja ozemlja s habsburškimi posestmi. V ta seznam je spadala »knežija Pazin z vsem, kar pripada habsburški hiši v Istri. Dalje knežija Metlika (torej Bela Krajina z Žumberkom in Vivodino, op. V. H.) z gradom Mehovo, Novo mesto v Slovenski marki, Kostanjevica, Laško, Vojnik, Postojna in Vipava«.¹²

Posesti, kot so Mehovo, Kostanjevica, Laško, Vojnik in Žalec, so že tako bile v trajnem celjskem fevdu. Metlika in Postojna pa le delno. Večino Postojne in Vipavo je Herman sporazumno vrnil okoli leta 1432; ohranil je le neke prostorno neopredeljene »vase in srenje (Suppen) imenovane Comoyn«. (Verjetno Komen ali kaj v smeri poznejše Čičarije). Nepretrganost celjske posestne politike se kaže zlasti pri Pazinski knežiji.

Završje (Piemonte) ob Mirni v Istri. (Enklavna posest Celjanov v beneški Istri, ki je šele 1535 priključena Benetkam.)

Albert IV. Goriško-Pazinski, ki je vladal od 1342 do 1374, je bil nazadnje poročen s Celjanko Katarino, ki mu ni dala potomcev. Spričo dedovalne pogodbe s Habsburžani vzamejo Avstrijci pred nosom Celjanom dedščino. Pazinska izguba je proti koncu XIV. stoletja ohladila habsburško-celjsko sodelovalno »ljubezen«. Zdaj — 1443 —, skoraj po sto letih, so Celjani znova segali po Istri. Delno v pogodbi s Habsburžani. Za Reko, Kastav itd. se potegujejo 1451 v pogodbi z Walseejsko-Devinskimi. Od teh tudi dobe *enklavno* posest Završje (Piemonte) ob Mirni v beneški Istri.

***

Poseg v Istro nas navaja, da se ozremo po nekaterih kulturnopolitičnih posebnostih v tej deželi. V odlomku »Istrskega razvoda«, ki ga bomo takoj citirali, zasledimo letnico 1195. To naj bi bil čas, ko naj bi nastala — domnevna — najstarejša osnova za zapise »Razvodov«, ki so jih našli *okoli 1850*. Jezik v odlomku je bolj težko opredeljiv za hrvaški. Kvečjemu je na pol hrvaški, na pol slovenski — pač istrski! Oblike, kot na primer: »niže imenovan« in še kaj, je dobeseden prevod nemške fraze v slovenščino. Primer:

»I ondi *gospodin Menart* sluga naprid sta i pokaza listi prave v keh se udržahu zapisani razvodi i kunfini meju *Sovinjakom z Vrhom*

i *Blzetom*, ki bihu pisani na *let Božih 1195*. ke listi ondi pred nas trih nodari postaviše, keh *ta gospoda izbira*: jednoga *latinskoga*, a drugoga *nimškoga*, a tretoga *hrvackoga*, da imamo vsaki na svoj oriinal pisat, poimeno od mesta do mesta, kako se *niže udži po vsi deželi*. I tako mi *niže imenovani* nodari preda vsu tu gospodu pročtesmo, kako se v nih udži, i tako onde obe strane se *sjediniše i kuntentaše, i kordaše* i razvodi svojimi zlameni postaviše, i jednoj i drugoj strani pisaše listi jezikom *latinskim i hrvackim*, a gospoda sebe shraniše jezikom *nemškim*.« (Podčrtal V. H.)¹³

V odlomku preseneča izrazito poudarjanje dosledno enakopravne trojezičnosti: *latinski, nemški, hrvaški!* Poimenovanje Hrvat se v Istri do pomladi narodov (1848) malo uporablja. Natančnejše študije bodo morale dokončno odgovoriti, ali je »Razvodu« verjeti. Potem bo tudi jasneje, ali je »hrvat« v Istri XV. stoletja pomenil živinorejca. V prejšnjih poglavjih smo natančneje navajali možen izvor in prvotni pomen besede *hrvat* iz poklica pastirja, varovalca čred. Izključeno pa tudi ni, da je »jezik hrvački« v »Razvodu« le oznaka za glagolsko pisavo. Saj so Lahi in zlasti Nemci do nedavna na gosto označevali vse, kar je bilo južno od Karavank in Kobanskega, a so slabo poznali, s preprosto poenostavitveno oznako: *hrvaško!*

Vrnimo se v obdobje okoli 1195. V Ogleju, ki je Istri takrat vladal, je patriarh Peregrin II. Zanj gospodujeta v Gorici in Pazinu Majnhart III. (1183—1232), ki je oženjen z Adelajdo (rojeno Tirolsko), in Engelbert III. (1197—1221). Ta se je poročil z Matildo-Pazinsko, hčerjo Bertolda Andeškega s Kamnika, ki je bil tudi mejni grof Istrski. Zgodovinarji in slavisti omenjajo še 5. majnik 1325, ko naj bi nastala možna osnova za poznejši prepis (?) leta 1546. V letu 1325 gospodari Henrik II. (Areh) Goriški in njegov brat Janez Albert (1327-32). Patriarh je Bertold Andeški iz kranjsko-istrskega plemstva, kar terjaja še posebno preučitev.

Ponovimo: 1195, 1275 in 5. majnika 1325 naj bi torej zapisovali — domnevne — osnutke za obnovo »Razvoda« v letu 1546. Nujno je primerjati še letnice, ko se pojavijo prvi goriški urbarji. Od 1299—1304 je nastal temeljni primerek. Tako imenovani mlajši goriški urbar je bil sestavljen v letih 1380—1381.¹⁴

Primerjava z letnicami dovolj nazorno odgovori: Istrski razvod ni običajna fevdalna obveznost, zapisana v urbarju. Saj jih okoli 1195 na širšem Slovenskem še ne poznamo. Po tem takem pri Istrskem razvodu ne moremo govoriti o nekaki zgodnji urbarialni listini, temveč o možni *mednarodni politični listini*. Zakaj možni? Pač zato, ker je še zaslediti nekatere dvome. Listina še ni, lahko bi rekli, kaj več jezikovno raziskana. Vendar ker je *možna*, je jasno, da ni bila *mogoča* brez državnostnih Goričanov, kar pa jih osvetljuje s sentimentno zamolčane strani v slovenskem zgodovinoslovju. Nikakor namreč ne gre sumničiti ostalo glagolsko dejavnost, zlasti cerkveno. Ta spet ni bila mogoča brez *patronov* (zaščitnikov) zlasti Goriških, tudi Celjanov in Walsejsko-Devinskih. Zveze so menda jasne. Kljub temu bomo še malo ponavljali iz II. poglavja. Glagolica kot pisava je nastala v IX. stoletju v Bizancu oziroma v Bolgariji. Kmalu jo spodriava mlajša in prikladnejša cirilica, razen v Dalmaciji in na Slovenskem.

V dosedanjih poglavjih smo pretresali novo mnenje Maksa Miklavčiča. Po njegovem se glagolica ni širila le iz Dalmacije v Istro, temveč je šla tudi v obratni smeri (celo iz Benetk). Mimo Istre je bila zelo doma na Krasu, Vipavi in celo med furlanskimi (beneškimi) Slovenci, če ne ponavljamo, da so jo vsaj delno uporabljali vse do Drave. Konec XIII. stoletja zaznamuje velik vzpon glagolice. Svoj procvit doživi v XV. stoletju (recimo Traščičev psalter po naročilu duhovnika Matija iz *Kubeda*, 1463, ki je ohranjen na Dunaju).

Temeljno središče najde glagolica v goriški knežiji Pazin, drugo jedro je v slovensko-

kajkavskem Buzetu. Tudi tu imajo Goričani oglejske fevde. Na teh posestvih naj bi nastal tako imenovani »Istrski razvod«, v predelih med »Sovinjakom z Vrhom i Blzetom (Buzetom)«, kjer so Goriški in Devinski advokati oglejske patriarhije do 1420. Čeprav Istran Božo Milanović ne pozna nove razlage Maksa Miklavčiča, jo po svoje potrjuje, ko pravi: glagolaški središči v Pazinu in Buzetu »segata v Trst in prodirata do Gorice. Tako je bilo v srednjem veku vse zemljepisno področje slovenske Istre v jeziku in pisavi enotno . . . , ne oziraje se na krajevne naglase . . .«

***

Neprikladna glagolska pisava je kljub nespornem vzponu v XV. stoletju slaba perspektiva za prihodnje obdobje. Ni bila sposobna za boj v pogojih nastopajoče renesanse in izumom tiska (1440). To bodo dokazale že knjige iz Trubarjevega reformatorskega kroga.

Tisk, zlasti latinske črke so pomenile dejanski propad glagolice, tako rokopisa kot kurzivne prilagoditve. Tiskanje knjig v glagolici je bilo preprosto predrago za izolirana jedra s svojo izolirano in pretežavno pisavo. Koraka z latinico ni mogla zdržati. Preblizu je bila modernim renesančnim tokovom z lahkotno latinico. Kljub temu se je glagolica brez podpore političnih oblasti in škofij še lep čas upirala odmiranju nekako tja do 1848. Vsekakor zanimiv primer brezupnega boja, ki je bil kljub 60 knjigam, (tiskanim tudi v Benetkah), že vnaprej izgubljen, ker glagoljaši niso pravočasno prešli k latinizaciji pisave. Prav tako slabo pa je bilo, da niso prešli k resnični ljudski govorici, temveč so delali večje ali manjše kompromise z nekako »staro slovanščino«, ki je ni nihče govoril.

Ob bežnem opisu razvoja glagoljaštva je jasno, da ni moglo še bolj vplivati na podomačen oblastniški in kulturni tok. Ta je s propadom Celjske in Goriške državnosti v požarniškem miru (1460) vedno mogočnejše prihajal s centralističnega Dunaja in Gradca, oziroma na zahodno Istro iz Benetk. Vendar najpreprostejša kemija nas primerjalno pouči. Razvoj pri istrski glagolici je šel tako pot, ker so bili splošni vplivi na okoliščine take, kakršne so bile. Dovolj ugodne pod Oglejem, Goriškimi in celo Walsejsko-Devinskimi do 1466. Manj znane, a dovoj pomembne so ostaline na posestvih Celjanov. Glagolico so očitno dopuščali na državnostno enklavni posesti Završje (Piemonte), kjer je v bližini znameniti Oprtalj, Čepič in Predloka ob enklavi Rožar ter v »vaseh in srenjah Komen«. Miklavčič navaja številne brevirje z nekdanjih celjskih posesti na Gorenjskem, dalje v Beli Krajini, a 1447 uvedejo glagoljaše celo v medžimursko Štri-

govo. Tako so ravnali knezi s širše Slovenije, povsem drugače pa dunajski Habsburžani. Zanje je bila celjska in goriška državnostna ostalina po usodnem miru v Požarnici leta 1460 le zakupniška provinca, od koder je center izmzgaval presežno vrednost.

(Na »neke progresivne elemente« knezov v družbenem pomenu je opozoril že Edvard Kardelj-Sperans, čeprav ni natančno obdelal važne razlike med »čistim« fevdalizmom Celjskih (Goriških) — in Habsburžani ki so z zakupništvom »izvažali« kapital s širše Slovenije v Avstrijo.)

***

Še ena važna stvar je v Istri, ki jo je treba posebej naglasiti. To je Pičan (Novi Ptuj) s škofijskim središčem od leta 524.

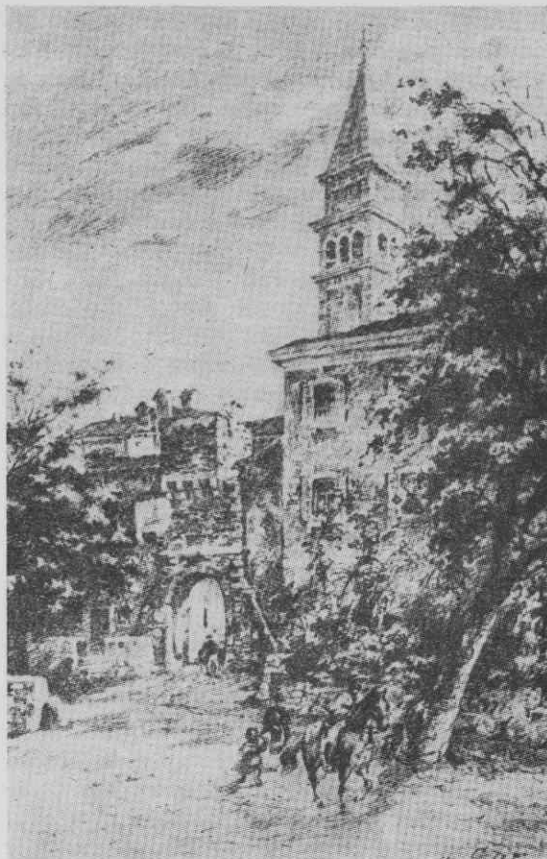
Leta 1420 Benetke zasedejo ostaline državnostne patriarhije Oglej. V oglejski Istri si podvržejo vse od Buzeta do Raspa v Čičariji z izjemo enklav Završje (Piemonte) in Mornjan pri Piranu. Zatem Pičan versko upravlja skoraj vso Slovenijo južno od Drave. (To stanje traja za dovršen del Slovenije do ustanovitve Goriške škofije 1749. Pičanska škofija je ukinjena 1788, a 1791 je priključena Trstu. Leta 1830 je podrejena »ilirski cerkveni provinci« z nadškofijskim sedežem v Gorici.) Tako je bil Pičan dolgo mali slovenski Rim. Gruden in drugi so dovolj obdelali ta več stoletni vpliv na številne fane na širšem Slovenskem... Tri leta po celjsko-avstrijski dedovalni pogodbi ali 1446 dobi patronstvo nad škofijo Friderik III. Zato je še bolj razumljivo, zakaj bi mu Celjan rad iztrgal mali slovenski Rim; saj je rod že skoraj sto let segal po vzhodni Istri.

***

Po vseh obrobnihih osvetlitvah se lahko vprašamo: Ali je bila dedovalna pogodba s Habsburžani res tako naključna in nenačrtna? Ali je bila delana brez proučitve širšega zemljevida in brez upoštevanja glagolice? Brez upoštevanja temeljnega pogovornega jezika in brezbrizno do človeka, ki ga je govoril? Ne, ker je v pogodbi zaobjeto vse tisto, kar sta drugje rodili renesansa in reformacija, namreč: nacija, narod, državnost! Knezi ne iščejo posesti v izrazito nemških krajih. Zanje se Habsburžan ni nič bolj bal, kakor za ozemlje ki so mu zapirala pot do morja. Pogodba

3 H 1 F M G I V A DE CRVBVR.

HOE, FECIT. MAGISTER — (klesarski znak) DECRABURG — ali znak in podpis »Mojstra s Kranja«, ki je zidal Jurjevo farno cerkev v Oprtalju ob enklavni posesti Završje ob Mirni v Istri

Škofijski sedež Pičan nad Čepiškim poljem v vzhodni Istri — mestna vrata. Meje škofije so se domala ujemale z osrednjim ozemljem pazinske knežije. Zaradi vpliva škofov na slovenski del Ogleja je bil Pičan »naš mali Rim« od srednjega veka — tja do 1749

jasno kaže celjansko obvladano željo: od Drave čez Savo, dol do Bakra v Kvarneru in do Pazina je ali mora biti vse naše! Izjema bi ostala le Ljubljana in njena prehodna kotlina. S celjanskim Polhovim Gradcem, Igom, Smednikom, Ihanom in drugimi posestmi na Gorenjskem in širšem Kočevskem je Ljubljana že bila v obroču... Ali pogodba je tudi določala: v primeru, da prej izumre moška linija Celjanov — kakor se je zgodilo — dobi sopodpisnik vse posesti, ležeče v območju »rimskega« cesarstva.

Dolgotrajne politično zaokroževalne name- ne z Goričani dokazujeta nevesti Katarina in Elizabeta Celjski. Za njima sestrična Katarina Gorjansko-Celjska, ki je pomagala do dedne pogodbe z Goričani iz 1437. Uresničitev nadaljnjih pogodb je bila velikega pomena. Da ne bi nič ušlo, so mladega »koroškega palatina« Janeza kar deset let vzgajali na Žovneku. Na 15. aprila 1453 je v Varaždinu podpisal: Urhu Celjskemu pripada vse, kar mu je zapisal njegov (ostareli in alkoholu vdani) oče Henrik IV.¹⁵

Toliko o pogodbah s Habsburžani in Goriškimi. Za Urha ali Orlika Konfederativnega

je segala po širši Sloveniji še obojestranska dedovalna pogodba leta 1451 z Walseejsko-Devinskimi. Poleg Dravograda, Konjic, Ivnice in Štatenberga na Slovenskem Štajerskem bi jim prepustili mesto Reko z vsem, kar mu pripada v primeru, če bi brata Wolfgang in Reinprecht Walsee po moški plati izumrla. Izumiranje se je začelo res kmalu: leta 1466. Vendar že deset let za Celjanom. Tako so namesto Celjanov dedovali Habsburžani Walseejsko-Devinske posesti: Devin, Senožeče, Prem in Gotnik na Krasu pa mesto Reko, Kastav in Veprinac ter Moščenice v Kvarneru. Vse to je bilo »rimskemu« cesarstvu skoraj neposredno podrejeno. In prav zato še toliko več vredno za osamosvojitvev. Pazinska knežija, trajni fevd Walseejsko-Devinskih, je bila na Celjskem perspektivnem traku že v omenjeni dedovalni pogodbi s Habsburžani v letu 1443.

***

Za vsemi pogodbami je čutiti jasno idejo zavestnih oblikovalcev državnostne dežele (če dvomimo v obnovo nekdanje Karantanije). Težili so za neoviranim gospodvom vsega zaledja nad severnim Jadranom in do besede pri škofijah na tem prostoru. Dokazi so tu, ne glede na to, da je smrt izigrala načrte... Knežji Celjani (zadnji trije) so vsak za svoje obdobje z navedenimi prežanji in pogodbami izpovedali svoje zaokroževalne nagibe. Za temi nagibi ne smemo pozabiti ozemeljske in jezikovne povezanosti onkraj, predvsem formalne, *ne pa toliko dejanske »rimske« meje proti kajkavskemu Zagorju in Varaždinu.* Isto velja za podgorjanski Samobor in vse ozemlje tja do Trsta in kvarnerskega Bakra. Prezrli niso takorekoč nič z usodno izjemo slabe točke v tekmi s Habsburžani: *na otroke!*

Zastran otrok so bili Avstrijski veliko na boljšem. Celjski hiši je devet let po dedovalni pogodbi s Habsburžani, se pravi 30. julija leta 1452 pobrala smrt dvanajstletnega Hermana

IV (Jermana). Leta 1455 umre petnajstletna Elizabeta. Tako je bila Frideriku III. Habsburžanu pot do Jadrana še pred Orlikovo smrtjo »odprta«, pa čeprav so bili odredi knežjih Celjanov dejanski zmagovalci v vojni z Avstrijci. Prav tako so bili zmagovalci v sovpadajoči vojni z ogrskimi Hunyadi (1441-46). V vsej tisočletni zgodovini Slovencev so bili Celjani domala edina domača *sredotežna* sila, ki je uspešno branila izvor svoje moči, svojo deželo. Branili so jo lahko, ker *sredotežnost* ni pomenila deželno osamitev, ampak *temelj* za Urhove konfederacije.

Do razpleta konfederativnih povezav pa je samo še nekaj let in vmesnih dogodkov.

OPOMBE

1. Celjska kronika v prevodu L. M. Golie, rokopis; in H. H. St. Wien. — Rep. XXXIV. — 97.
- 2. Paolo Santonino: Die Reisetagebücher 1485-1487, Celovec 1947, str. 139, 169.
- 3. A. Gubo: Geschichte der Stadt Cilli, Gradec 1909, str. 153.
- 4. Primerjaj: M. Doblinger: Die Herren von Wallsee. Archiv für Österreichische Geschichte, Dunaj 1906, 95. zvezek, II. str. 395, 425, 429, 442, 443, 501, 566; in Camillo de Franceschi: Storia... di Pisino, Atti e Memorie, Benetke 1949, str. 227, 326 itd.
- 5. H. H. St. Wien, Rep. XXXIV. — 539, 97.
- 6. W. Fresacher: Geschichte des Marktes St. Paul in Lavantthal, Celovec 1961, str. 19, 20, 63.
- 7. H. Pirchegger: Landesfürst... in Steiermark, Gradec 1951, XII/I, str. 131, 135.
- 8. A. Gubo: Geschichte der Stadt Cilli, str. 122.
- 9. H. Pirchegger: Die Herrschaften des Bistums Gurk in der ehemaligen Südsteiermark, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, 49. Band, Celovec 1956, str. 18.
- 10. Celjska kronika v prevodu L. M. Golie, rokopis.
- 11. Primerjaj: J. Koropec: Srednjeveški Majšperk, Časopis za zg. in nar. Mar. 1970-6/1.
- 12. H. H. St. Wien Rep. XXXIV. — 109, 110, 111, 112, 113, 114.
- 13. Knjiga o Istri, Pazin, 1969, str. 136.
- 14. E. Klebel: Die Grafen von Görz... Carinthia 1935/1, str. 245.
- 15. H. H. St. Wien, Rep. XXXIV. — 128, 129, 130.

